

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ПОСТОЛОВСЬКА Олександра Олегівна

УДК 323.39:316.344.42:316.722(477)

**ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

Спеціальність 23.00.03 – політична культура та ідеологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова

Науковий керівник – доктор політичних наук, доцент
ОСТАПЕНКО Марина Анатоліївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри політичних наук.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, доцент
ЦОКУР Євген Георгійович,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри політології;

кандидат політичних наук, доцент
ДОБІЖА Василь Валерійович,
Вінницький навчально-науковий інститут
економіки Тернопільського національного
економічного університету, доцент кафедри
правознавства і гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться 19 грудня 2019 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 19 листопада 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Я. ВОЛЯНЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування теми дослідження. З моменту проголошення незалежності в Україні відбуваються складні, суперечливі та стратегічно значимі процеси державотворення, політичної модернізації, національного самоусвідомлення, демократичної трансформації. Серед суб'єктів, що несуть відповідальність за їх перебіг, політична еліта – особлива соціально-політична група, яка приймає, затверджує та реалізує суспільно важливі рішення. Складність процесу демократизації України, сучасні виклики суспільно-політичних перетворень, військові дії на Донбасі, втрата частини української території вимагають професійних та ефективних дій політичної еліти, здатної провести реформи та консолідувати суспільство. Проте суперечливість, конфліктність, фрагментарність, формалізованість й неефективність управлінської діяльності – це неповний перелік рис, якими характеризується сучасна вітчизняна політична еліта. Відтак сьогодні наукового осмислення потребують причини сформованого «негативного» образу політичної еліти, особливості й тенденції її зміни, ціннісні основи діяльності національної еліти у реаліях і перспективах розвитку української політичної нації.

У часи суспільних змін особливої ролі набуває політична культура (досвід, цінності, норми, стереотипи, традиції) як соціуму загалом, так і політичної еліти зокрема. Важливими є її адекватність новим умовам, потребам, інтересам, а також вплив окремих її елементів на політичну діяльність, політичну поведінку й участь громадян. Кризові процеси суспільно-політичного життя, які нині переживає й Україна, актуалізують запит на політичну еліту, що має демонструвати відкритість, консолідованість у прийнятті рішень та вироблені стратегічних цілей, пріоритетність національних інтересів, а не амбіцій окремих політиків чи груп, професіоналізм, шляхетність, гідність, відповідальність, політичну волю, ініціювати прогресивний розвиток суспільства тощо. Політична еліта репрезентує та, водночас, продукує політичні цінності, є взірцем відповідної моделі поведінки для суспільства. З одного боку, вона вже є носієм та відтворює сформовану політичну культуру, духовність, традиції, мову, ментальність нації, з іншого – вона бере участь у формуванні інституційної та політичної пам'яті, закладає певний фундамент, досвід, який успадкують наступні покоління. У цьому контексті вивчення політико-культурних особливостей трансформації політичної еліти сучасної України постає як важлива проблема соціальних і поведінкових наук.

Різні аспекти феномену політичної еліти, концептуальне розуміння та змістовне навантаження цього поняття у вітчизняній науці представлені у працях В. Андрущенка, В. Бабкіна, О. Бабкіної, О. Балацької, В. Бебика, В. Беха, І. Варзаря, О. Волянюк, К. Ващенко, М. Головатого, Є. Головахи, В. Горбатенка, В. Гошовської, М. Дмитренка, В. Добіжи, О. Картунова, М. Козловця, А. Колодій, Л. Кочубей, В. Корнієнка, О. Крюкова, О. Кукуруз, Б. Кухти, Н. Латигіної, Л. Мандзій, Ю. Мацієвського, М. Михальченка, О. Новакової, М. Остапенко, А. Пахарєва, О. Пашкової, М. Пірен, Ф. Рудича, Ю. Шайгородського, П. Шляхтуна, Є. Цокура та багатьох інших.

Разом з тим, не зважаючи на досить об'ємний пласт наукових напрацювань з проблематики політичної еліти, не можна вважати вичерпним дослідження тенденцій її розвитку в умовах переходу від тоталітарного до демократичного політичного режиму, тим більше сучасний її стан в Україні. У цій сфері сьогодні лише зростає кількість питань, що потребують наукового осмислення та систематизації поглядів вчених та аналітиків. Доцільним видається вивчення реалій, викликів і перспектив трансформації політичної еліти як важливого суб'єкта незалежної, самостійної та демократичної держави України. При цьому йдеться і про теоретико-методологічні засади дослідження (поняття політичної еліти, еволюція його змісту в зарубіжній та вітчизняній політичній науці), і про практичні механізми та канали оновлення політичної еліти та її особливості в Україні. Окремий вимір проблематики – формування політичної культури еліти в контексті демократичних змін, детермінанти її політико-культурної трансформації; домінуючі проблеми й базові цінності розвитку демократичної культури влади та управління; роль освіти у формуванні майбутньої політичної еліти тощо. Зважаючи на актуальність та недостатню розробленість означеної проблематики, її обрано у якості предмету самостійного теоретичного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана у межах комплексної наукової теми кафедри політичних наук «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід і українські реалії», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт НПУ імені М. П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук». Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 24 лютого 2015 року).

Метою дослідження є виявлення та аналіз особливостей трансформації політичної еліти сучасної України, зокрема вивчення змін у її політичній культурі, їх впливу на потенціал цієї групи як суб'єкта подальших демократичних перетворень українського суспільства.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких **дослідницьких завдань**:

- осмислити теоретико-методологічні основи дослідження політичної еліти у зарубіжній та вітчизняній політичній науці;
- окреслити методологію наукового пізнання проблеми політичної еліти як суб'єкта суспільно-політичного розвитку;
- проаналізувати особливості формування політичної культури еліти в сучасній Україні в контексті демократичних змін;
- систематизувати детермінанти та виклики політико-культурної трансформації політичної еліти, визначити причинно-наслідковий зміст її негативного образу в сучасній Україні;
- дослідити ситуативний прагматизм і регіонально-кланову фрагментарність як домінуючі особливості політичної культури та поведінки сучасної вітчизняної політичної еліти;
- розкрити такі базові цінності політичної еліти як професійність, інтелектуальність, моральність та їх значення в розвитку демократичної

культури влади та управління й посиленні позитивної якості окресленої групи.

Об'єктом дослідження є політична еліта як соціальна група, активна та впливова меншість суспільства, яка характеризується соціальними, політичними та психологічними якостями, має потенціал оновлення, здатна брати відповідальність й консолідувати суспільство, забезпечувати його стабільність та розвиток; **предметом** – політико-культурний вимір трансформації політичної еліти в сучасній Україні.

Методологічною основою дослідження є комплекс загально-філософських, загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що сприяв усвідомленню багатовимірності та складності трансформації політичної еліти в сучасній Україні. Пріоритетними у дослідженні є системний, синергетичний, неоінституційний, політико-культурний, аксіологічний, поведінковий, соціологічний підходи. У вивченні предмету дисертаційного дослідження використано такі методологічні принципи: об'єктивність, єдність теорії і практики, історичного й логічного, плюралізм та інші.

У роботі використано діалектичний метод для розгляду взаємозалежності зовнішніх (інституційних викликів демократичних змін) та внутрішніх (психологічних, зокрема сформованих цінностей та норм поведінки) детермінант трансформації політичної еліти України. В осмисленні практики дій політичної еліти сприяв (пост-)біхевіористичний метод. Метод системного аналізу дозволив визначити особливості впливу демократичних змін, політичного режиму на політичну культуру еліти. Герменевтичний метод корисний для пояснення змісту політико-культурної трансформації політичної еліти. Антропологічний метод допоміг у дослідженні політичних інтересів, особливостей політичного мислення, усвідомлення цілей діяльності політичною елітою. Використання структурно-функціонального методу дозволило описати структуру політичної еліти та її роль в умовах демократичних змін сучасного українського суспільства.

Застосування загальнонаукових методів дозволило розглянути політико-культурні особливості трансформації політичної еліти сучасної України в їх цілісності, з урахуванням умов історичного й соціокультурного розвитку, у взаємозв'язку основних сегментів і чинників, в контексті суперечностей та перспектив. Багатоаспектність і взаємозв'язок проблеми трансформації політичної еліти та демократичних змін розкрито за допомогою міждисциплінарного підходу, який дозволив поєднати теоретичний та методологічний потенціал політології, філософії, соціології, елітології, права, психології та інших наук.

Спеціальні методи, зокрема політичний аналіз, порівняння, прогностичний метод та інші, дозволили визначити основні тенденції розвитку політичної культури еліти в умовах демократичних перетворень України. Емпіричною основою дослідження є матеріали соціологічних досліджень, здійснені вітчизняними аналітичними й дослідницькими інституціями – Інститутом соціології НАН України, Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Українським центром економічних і політичних досліджень

імені Олександра Разумкова.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в осмисленні феномену трансформації політичної еліти, систематизації основних політико-культурних змін політичної еліти сучасної України, визначенні її ціннісного потенціалу та його ролі у демократичному розвитку політичної еліти як суб'єкта подальших демократичних перетворень в державі.

Вперше:

- запропоновано авторське бачення політичної еліти як поліскладового, багатоаспектного феномену, який характеризують такі групи «маркерів» як кількість та якість. Кількісний «маркер» (це завжди меншість суспільства) може позначати моністичну чи плюралістичну природу політичної еліти, якісний (особливості політичного мислення, культури, діяльності) характеризує особливості отримання, здобуття, використання та утримання політичної влади, відносини як всередині самої елітної групи, так і зі суспільством;

- трансформацію політичної еліти розглянуто як комплекс процесів її інституційних та суб'єктивних змін. Визначено, що інституційна трансформація може відбуватися на рівні взаємодії різних гілок влади, старої та нової еліти, горизонтальних і вертикальних комунікацій всередині елітної групи, а також у відносинах зі суспільством. «Суб'єктивна» трансформація політичної еліти зумовлена зміною ціннісних орієнтирів, установок, норм поведінки, що визначають зміст і форми діяльності цієї групи. У політичній культурі еліти України визначено такі ознаки як домінування негативних якостей та амбівалентність ціннісної основи цієї групи: з одного боку, політична еліта публічно позиціонує себе як носія демократичних (позитивних) цінностей та відповідно здебільшого імітує діяльність, з іншого – зміст практичної діяльності обумовлюють переважно негативні цінності. Ці риси впливають й на негативне сприйняття політичної еліти, брак довіри суспільства до неї та влади загалом. Запропоновано розуміння професійності, інтелектуальності, моральності політичної еліти як базових цінностей демократичної культури влади та управління, що сприятиме її позитивному сприйняттю;

- виявлено детермінанти політико-культурної трансформації політичної еліти та визначено їх вагомий вплив на якісні характеристики та можливості оновлення цієї соціальної групи в Україні. Зокрема йдеться про часту зміну політичних уподобань; відсутність консолідованого бачення стратегії розвитку суспільства та об'єднання навколо цього; пріоритет особистих (кланових) інтересів над національними; корупційність, клановість, кумівство та інші сучасні виклики формування політичної еліти;

- проаналізовано різні підходи до періодизації становлення та розвитку політичної еліти в сучасній Україні, а також пов'язаних з ними тенденцій, що дозволило сформулювати умовні характеристики політико-культурної трансформації політичної еліти України: виживання-збереження, адаптація, витіснення, очищення, оновлення, розвиток. Зміст цих характеристик розкриває ціннісну природу змін, амбівалентний характер політичної еліти та особливості її поведінки періоду незалежності, а також прогностичне бачення подальшого її розвитку в Україні.

Поглиблено:

- поняття політичної еліти, розуміння еволюції його змісту в західній та вітчизняній політичній думці, зокрема осмислення існуючих та сучасних наукових підходів до процесів трансформації політичної еліти України;

- положення про «якість» політичної еліти як національної еліти, у якій співпадають функціональне призначення (практика дій) та ціннісний зміст, що відповідають прогресивному розвитку суспільства та нації, забезпеченню соціально-політичної стабільності, престижності країни на міжнародній арені, розвитку демократичних перспектив.

Отримали подальший розвиток:

- аналіз процесу становлення політичної еліти у незалежній Україні, змін кількісного та якісного співвідношення старої та нової еліти в процесі утвердження демократичних цінностей, зміцнення політичної нації, окреслення спільних європейських перспектив;

- визначення ролі національної ідеї як ціннісної основи становлення сучасної політичної еліти України, а також окреслення ризиків її несформованості: роз'єднаність, підміна національної еліти представниками регіональних кланів, обмеженість соціальних ліфтів для оновлення політичної еліти, популярність несистемних політиків, фрагментарність інституційної пам'яті та інші виклики, що посилюють кризу політичної еліти, її внутрішню конфліктність, слабкість, ситуаційність при прийнятті важливих для суспільства й держави рішень; відірваність від реальних проблем громадян, а також сучасних потреб глобалізованого, інформаційного суспільства.

- наукове обґрунтування тенденцій розвитку політичної еліти, зокрема її осучаснення, демократизація, прагматизація, інтелектуалізація як шляхів посилення її якості, ефективності та позитивного сприйняття суспільством.

Теоретичне та практичне значення дослідження визначається тим, що в ньому комплексно проаналізовані основні етапи й тенденції розвитку політичної еліти в процесі українського державотворення, виявлені характеристики політичної еліти та її роль у здійсненні системних українських реформ. Окреслені теоретико-методологічні аспекти осмислення політичної еліти у зарубіжній та вітчизняній політичній науці; виявлені детермінанти формування політичної культури еліти в процесі утвердження України як незалежної держави; описана зміна ціннісної основи діяльності політичної еліти в умовах демократизації. Ці ідеї та положення дисертації можуть бути використані для подальших досліджень проблем політичної трансформації українського суспільства.

Проблематики елітарності й лідерства є важливим виміром практичної політичної діяльності. Відтак висновки дисертації можуть сприяти розвитку політичної культури еліти та суспільства. Результати дослідження можуть бути використані у професійній діяльності політичних експертів, лідерів громадської думки, членів політичних партій, управлінців у питаннях досягнення суспільної згоди, при вирішенні складних питань демократичних перетворень в Україні, напрацюванні стратегій з її модернізації та консолідації.

Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі викладання

курсу «Політології» для студентів закладів вищої освіти, дисциплін «Соціологія політики», «Проблеми демократії та демократизації», «Прикладна політологія» та інших – для студентів гуманітарних спеціальностей, а також у якості теоретичного підґрунтя до розробки спеціального курсу «Політична еліта та політичне лідерство».

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертації отримані автором самостійно, всі опубліковані праці за темою дисертації є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Положення та результати дисертації обговорювались на засіданні кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Основний зміст дослідження доповідався на наукових і науково-практичних конференціях, у тому числі й міжнародних: Тринадцяті юридичні читання «Українська державність: кризь призму часу (до 100-річчя Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр.)» (Київ, 2018 р.), Чотирнадцяті юридичні читання «Проблеми імплементації національного законодавства до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. До 185-річчя НПУ імені М.П. Драгоманова; до 70-річчя Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України» (Київ, 2019 р.), Тиждень філософії в НПУ імені М. П. Драгоманова «Майбутнє філософської освіти в Європі: виклики та перспективи» (Київ, 2019 р.), Науково-практична конференція «Значення культурної практики в освітньому процесі університету» (Київ – Новгород-Сіверський, 2019 р.).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 13 наукових праць, з них 9 статей у фахових виданнях України з політичних наук; 1 стаття надрукована у зарубіжному виданні та інші публікації.

Структура та обсяг дисертації зумовлені змістом і метою дослідження, а також необхідністю в повному обсязі виконати поставлені концептуально-теоретичні завдання. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів (шести підрозділів), висновків, списку використаних джерел (у кількості 300 найменувань), додатків. Дисертаційна робота викладена на 220 сторінках, з яких обсяг основного тексту – 171 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначаються мета й завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічні засади. Сформульовано основні положення, що виносяться на захист, охарактеризовано наукову новизну, теоретичну й практичну значимість роботи, її апробованість, обґрунтовано структуру дисертації.

Перший розділ – «Теоретико-методологічні засади дослідження трансформації політичної еліти» – є оглядом основних концептуально-теоретичних і дослідницько-методологічних напрямів, у рамках яких проводиться розробка дискурсивного розуміння феномену політичної еліти та її трансформації.

У підрозділі 1.1. – «Політична еліта як предмет вивчення у зарубіжній та вітчизняній політичній науці» – визначено, що категорія політичної еліти стала основою багатьох вчень і теоретичних напрацювань соціальної філософії, політології, соціології, соціальної та політичної психології, історії, антропології, культурології педагогіки та інших наук. Такий міждисциплінарний дискурс проблематики створює надзвичайно широкий науковий простір та зрештою перетворюється на окрему науково-теоретичну дисципліну – елітологію.

Відзначається, що постановка проблеми політичної еліти пов'язана з вченнями Конфуція, Платона та Аристотеля. Пізніше вона відтворюється у працях М. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ф. Ніцше та інших мислителів. Однак концептуальне оформлення проблематики політичної еліти отримала наприкінці ХІХ – в середині ХХ ст. Ініціаторами його запровадження до наукового обігу традиційно вважаються В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс. Саме їх праці містять класичну методологію вивчення процесів утворення, формування, легітимізації, функціонування та зміни політичної еліти. Розкрито різноманіття підходів щодо трактувань політичної еліти в сучасній зарубіжній та вітчизняній політичній науці та виявлено існування багатьох, навіть суперечливих, визначень цього поняття. Це пояснюється тим, що кожний із науковців надає пріоритетності певному аспекту еліти. Розкриваючи сутність цього феномену, глибинні зв'язки, внутрішні закони та особливості, дослідники демонструють спільну позицію у тому, що еліта – це особлива верства суспільства; крім соціальних, статусних, формальних показників (дохід, освіта, доступ до влади, престиж та авторитет), її відрізняють такі риси як інтелект, вплив на суспільство, моральність, духовність, воля, відповідальність, громадянськість, патріотизм тощо. Це така суспільна група, яка має певний тип свідомості, мислення, систему цінностей, культуру поведінки й управління.

Разом з тим, більшість із визначень здебільшого відповідають реаліям політичного життя стабільних суспільств. Для аналізу проблеми політико-культурних особливостей трансформації політичної еліти сучасної України запропоновано авторське бачення цього феномену, де підкреслюється складне поєднання змісту та функцій політичної еліти, у якому відтворюється специфіка міжелітних взаємодій, комунікація зі суспільством й зумовленість викликами та суперечностями демократичних перетворень країни.

Підрозділ 1.2. – «Методологія вивчення політичної еліти як суб'єкта суспільно-політичних демократичних змін» – обґрунтовує використання теоретичних можливостей, підходів та методів до окресленої проблеми.

Полідисциплінарність елітологічного дискурсу та вивчення найпоширеніших наукових сфер використання категорії «еліта» дозволив визначити два базових теоретико-методологічних напрями дослідження – ціннісний (на основі якостей еліти) та функціональний (виходячи з ролі еліти в суспільстві). Обидва напрями можна використати як евристичну основу для вивчення проблематики політичної еліти в процесі українського державотворення. Також вказується на популярність менеджерсько-управлінського підходу.

Трансформацію політичної еліти розглянуто як процес її змін на рівні персонального складу, взаємодії старої та нової еліти, а також ціннісних перетворень, що визначають поведінку цієї групи, її взаємодію зі суспільством. Гібридність як ознака сучасного політичного режиму, позначається на поєднанні формального фасаду та неформального змісту в діях політичної еліти. Якщо припустити, що ціннісна трансформація політичної еліти в умовах перехідного суспільства відбувається за деяким алгоритмом (практика породжує «правила гри» – норми поведінки, а норми визначають ціннісні орієнтації), то можна зробити висновок про те, що такі «правила гри» як патронажність, клієнтелізм, непотизм, фаворитизм, корупція, пройшовши етап норм, набувають ціннісного змісту для значної частини політичної еліти. Чинник об'єднання-роз'єднання розподіляє цінності на позитивні та негативні. Визначено, що в ціннісній складовій політичної культури значної частини вітчизняної еліти домінують такі цінності, які знижують її позитивну якість, що позначається на рівні довіри суспільства до неї та влади загалом. Також описано певну амбівалентність ціннісної основи, подвійність стандартів поведінки цієї групи, проблему конкуренції та консенсусу еліти, особливо в умовах демократизації, набуття незалежності державами, їх інтеграції у світовий простір.

Важливим чинником трансформації політичної еліти визначено можливість шляхів її оновлення. Особливості переформатування політичної еліти в умовах трансформації політичної системи, в періоди політичної нестабільності позначаються на взаємодії представників старої і нової еліти, самозбереженні та механізмах циркуляції еліти.

Серед базових категорій дослідження проблеми політико-культурних особливостей трансформації політичної еліти сучасної України виокремлено такі: еліта, політична еліта, правляча еліта, політичний клас, політико-управлінська еліта, політичне лідерство, трансформація політичної еліти, цінності політичної еліти, політична воля, клан, вождизм, клієнталізм, непотизм, трайбалізм, олігархія та інші. Окреслене коло понять засвідчує міждисциплінарний характер обраної проблеми й спрямовує до використання та синтезу дослідницького інструментарію та методологічного потенціалу багатьох наук соціально-гуманітарного профілю.

У другому розділі – **«Трансформація політичної еліти у процесі демократичних перетворень сучасної України: політико-культурний вимір»** – увага приділяється проблемі взаємообумовленості процесів становлення незалежної української держави і формування та розвитку нового, демократичного типу політичної культури еліти.

Підрозділ 2.1. – «Особливості формування політичної культури еліти в контексті демократичних змін» – присвячений специфіці формування та розвитку політичної культури вітчизняної еліти через призму етапів її становлення та принципів розвитку на шляху до демократії.

Осмислення класифікацій етапів становлення української державності, дозволило визначити, що цінності, ціннісні орієнтири, мотивація та установки професійної поведінки політичної еліти зумовлюються політичним режимом, взаємодією та впливовістю акторів. І навпаки, норми та правила суспільно-

політичного життя пов'язані з пріоритетами ціннісної системи правлячої еліти. Суперечливість прослідковується у тому, що, з одного боку, в умовах нестабільності значно зростає роль еліти у формуванні демократичних цінностей та консолідації суспільства, а з іншого – в цей період відчутний брак суспільної довіри до неї.

Здобуття незалежності України відзначається інтенсивною трансформацією політичної еліти як на рівні змін особистостей, так і у структурі відносин між елітними групами, моделях, рекрутуванні еліти, легітимації їхнього статусу на новій ідеологічній основі. У цей час виокремилася і низка негативних тенденцій, серед яких відсутність елітного консенсусу на основі демократичних цінностей стосовно шляхів розвитку країни, ідеологічна боротьба, зволікання з необхідними системними реформами, дефіцит кадрів, здатних ці реформи спланувати та реалізувати, внутрішньо елітне протистояння між національно-демократичними силами та колишньою партійною номенклатурою, між гілками влади, центральною та регіональними елітами, тощо. Цей досвід окреслив ціннісні орієнтири політичної еліти сучасної України, які характеризуються поєднанням як демократичних способів державного управління, так і традицій радянської спадщини. Серед рис політичної культури значної частини вітчизняної еліти сформувалися цинічне ставлення до права; подвійність стандартів, що розвиває навички уникнення будь-якої реальної відповідальності перед суспільством; брак самоаналізу практичного досвіду, об'єктивної оцінки рівня власного професіоналізму й шляхів його набуття; швидка зміна політичних уподобань й орієнтацій; пріоритетність партійних, групових, особистих інтересів над загальнонаціональними; спрощене бачення демократичної участі й управління; закритість від суспільства; популізм та інші. Поширеною є етична складова свідомості представників політичної еліти, що виправдовує існування таких її рис як прагнення до розширення своїх повноважень, конформізм, особисту відданість, сервілізм тощо. Водночас відмічається роль політичної еліти в перші роки незалежності у збереженні миру та громадянського спокою, прагненні закласти фундамент майбутньої соціальної стабільності, легітимної зміни влади, зберегти та передати досвід управлінської діяльності.

У підрозділі 2.2. – *«Детермінанти становлення демократичної політичної еліти: ризики політико-культурної трансформації»* – визначаються детермінанти політико-культурної трансформації політичної еліти та їх вплив на систему її ціннісних орієнтацій у процесі незалежного державотворення.

Систематизовано детермінанти процесу трансформації та розвитку політичної еліти, що формують відповідні «правила гри» та впливають на ціннісну складову діяльності представників цієї групи: хаотичність політичних умов; зловживання службовим становищем; відчуженість від суспільства і невідчужуваність від влади; використання законодавства на свою користь; трайбалізм та «спадковість» еліт (родинні зв'язки, дружні відносини, лобізм, протекції), що формують характеристики механізму оновлення політичної еліти в Україні: фаворитизм, непотизм, кронізм, природа виникнення яких пов'язана з протекціонізмом і лобіюванням інтересів; відсутність достатнього рівня

політичного патріотизму; особливості політичної культури еліти (дихотомічність як політичної сфери на прихильників і опонентів з розподілом на «правильну і хибну точки зору»); конфронтаційність, що припускає виключення компромісів, толерантності як еліти, так і соціуму загалом; зовнішня декларативності національних інтересів України і практична реалізація особистих; правовий нігілізм для еліти і декларації правового ідеалізму для всього народу; загроза національному суверенітету; залежність еліти від системних перетворень, що відбуваються в суспільстві (еліти керують суспільством для збереження своїх привілейованих позицій, а не для виконання базових функцій, відсутність стратегічного планування); загроза глобального відставання, що актуалізувало питання професіоналізму політичної еліти не лише у внутрішньополітичних, а й зовнішньополітичних питаннях, і загалом реального владного її впливу; несформованість національної ідеї; різновекторність геополітичного вибору; фрагментарність правлячої й опозиційної еліти; зміна «партійної дисципліни» на правила корупційної «кругової поруки» (це визначило корупційно-олігархічний шлях еволюції української політичної еліти, для якої державотворчі процеси стали відігравати другорядну роль) та інші.

Зазначається вплив перших років незалежності у формуванні ефективної та здатної до подальшої модернізації політичної еліти. У цьому контексті окреслено низку факторів, зокрема 1) трансформаційний процес, що змушував повністю переформатовувати всі виміри соціального, політичного, економічного життя; 2) необхідність розбудови нової за змістом і формою держави; 3) формування та затвердження ціннісного фундаменту для розбудови громадянського суспільства й демократичної, правової держави.

Третій розділ – «Проблеми оновлення еліти в сучасній Україні та перспективи розвитку її демократичної політичної культури» – присвячений дослідженню суперечливих шляхів досягнення позитивної якості управлінської діяльності політичної еліти.

У підрозділі 3.1. – *«Ситуативний прагматизм і регіонально-кланова фрагментарність політичної еліти»* – аналізуються процеси, які призвели в Україні до утворення кланово-олігархічного стилю державного управління, визначаються нові характеристики поведінки правлячої еліти. Нова політична еліта стає більш практичною й прагматичною, переймаючись інтересами справи – державної і власної. Позитивний вплив цієї тенденції послаблюється стратегічною невизначеністю. Моделі політичної поведінки представників еліти демонструють суттєві ситуативні коливання і не підпорядковані досягненню загальнонаціональної мети.

З метою осмислення шляхів формування прагматичного стилю мислення та дії політичної еліти переглядаються концепції класиків прагматичного підходу в філософії. Особлива увага приділяється концепції прагматизму Дж. Дьюї, що містить теоретичне, ціннісно-практичне та ідеологічне підґрунтя ефективної управлінської діяльності.

Описується ситуативна, невизначена модель поведінки українських владних кіл, що серед іншого, зумовлюється й процесами добору вітчизняної

політичної еліти через боротьбу регіональних елітарно-олігархічних кланів. У контексті етапів формування політичної еліти незалежної України проаналізовано особливості виникнення і ролі регіональної політичної еліти.

Труднощі оновлення сучасної вітчизняної політичної еліти пов'язуються з її клановою фрагментарністю, яку супроводжує посилена внутрішньо елітна конфліктність, зв'язок влади та капіталу. Характеризуються загальні ознаки «клану»: наявність політика, який є публічним обличчям «клану»; взаємопідтримка цього політика та провідних фінансово-промислових груп регіону; поступове розосередження в органах влади представників власної команди, «взаємодія» з органами правопорядку, банківськими структурами та засобами масової інформації; вихід на національний рівень, інституційне представництво у столиці через створення політичних партій, кланові зобов'язання.

Ситуативний прагматизм, невизначеність взаємодії кланово фрагментованих груп суб'єктів влади гальмує демократичні реформи в Україні. Подолання цієї проблеми вбачається як у формуванні цінностей конституціоналізму, права, пріоритетності закону й інституціональних, формально-правових відносин, так і у площині політичної свідомості та культури еліти та суспільства загалом. Небезпечним названо культивування посередності та непрофесійності як норми політичного життя та діяльності. Одним зі шляхів уникнення такої ситуації визначено підвищення статусу політичної освіти, що сприяє засвоєнню знань про механізми досягнення компромісу й консенсусу в суспільстві, значення комунікації у політиці, цінності відкритості політичної еліти, дотримання демократичних правил і процедур, що виховує патріотизм, почуття обов'язку, відповідальності, наближує до сучасних умов і стандартів життя.

Підрозділ 3.2. – «Професійність, інтелектуальність, моральність політичної еліти як базові цінності демократичної культури влади та управління» – описує можливі шляхи трансформації політичної еліти через формування її ціннісної основи.

Однією з характеристик сучасного соціально-політичного життя вказується зростання рівня інтелектуалізації, чому сприяють процеси глобалізації, розвиток інформаційних технологій, тенденції формування «суспільства знань». Сучасні умови актуалізують увагу до феномену «інтелектуальної еліти», «еліти знань». Нова еліта (інтелектуали, інтелігенція, менеджери) посилює управлінську функцію, позиціонує нові цінності культури влади. Ці тенденції засвідчують ціннісну трансформацію політичної еліти – від «еліти капіталу до еліти спеціалістів, носіїв знання». Разом з тим відзначається дефіцит уваги до використання інтелектуального потенціалу України. Потребує особливої уваги політологічна освіта лідерів як один із шляхів формування демократичної політичної свідомості і культури, орієнтації на загальнонаціональні та загальносоціальні цілі, відповідальність перед населенням та високий рівень професійної компетентності щодо здійснення державно-управлінських та державотворчих функцій.

У контексті світових тенденцій розглядається кризовість традиційної політики та управління. Певна замкненість політиків, відірваність від інтересів та потреб суспільства, використання маніпуляцій, прихованих домовленостей, недовіра суспільства до влади актуалізують попит на «несистемного» політика, «позасистемного» лідера. Вони користуються великою підтримкою у населення та посідають ключові посади, формують команду та визначають стратегії розвитку держави. Визначається неоднозначність ролі цих політиків. Акцентовано увагу на популяризації чесності, взаємоповазі у політичній сфері як певних моральних імперативах поведінки політичної еліти та суспільства.

Представлений зарубіжний досвід і традиції підготовки потенційної політичної еліти, визначаються основні інструменти її формування: якість освіти; досвід громадської чи політичної діяльності; зв'язки з економічною елітою. Не зникає й такий інструмент як належність до «політичних династій».

Підсумовується, що успіх націотворчих та державотворчих процесів в Україні залежить від моделі управління суспільством. Її пріоритетами мають стати компетентність і професіоналізм, прозорість, відповідальність і служіння інтересам суспільства та держави, стратегічне та прогностичне мислення, політична воля та моральні чесноти. Цінностями такої еліти є наукові та управлінські знання, досвід, справедливість, право, законність, соціальний оптимізм, новаторство і водночас конструктивізм.

ВИСНОВКИ

Політична еліта є одним із ключових суб'єктів, що визначає спрямованість та інтенсивність державотворчих процесів в сучасній Україні. Від характеру її зміни залежить і можливість України стати демократичною, правовою, європейською державою. Дослідження дає змогу зробити низку взаємопов'язаних висновків щодо особливостей політико-культурної трансформації вітчизняної еліти у процесі національного державотворення, наближення України до демократії.

1. Концептуальний аналіз поняття політичної еліти дозволив визначити теоретико-методологічні основи вивчення цієї категорії в сучасному вітчизняному та зарубіжному політологічному дискурсі. Переосмислення напрацьованих класиків елітології, які заклали фундамент розуміння в сучасній науці проблем формування, функціонування, розвитку й зміни політичної еліти, одночасно постійно провокує до пошуку нових концептів, змістів, тенденцій і закономірностей, які визначають сучасну сутність елітарності у політиці.

У сучасному науковому дискурсі еліта є предметом дослідження багатьох соціальних і поведінкових наук. Систематизовано різні підходи до визначення та класифікацій політичної еліти. Серед більшості трактувань переважають ті, що відповідають умовам стабільних суспільств. Для осмислення ж проблеми трансформації політичної еліти сучасної України запропоновано авторське бачення, яке дозволяє визначити політико-культурний вимір змін (особливості політичного мислення, культури, діяльності). Такий вимір акцентує увагу на якості політичної еліти, яку характеризують здобуття, використання та утримання політичної влади, особливості її відносин в середині самої елітної

групи та комунікації із суспільством.

2. Сформульовано ключові методологічні та понятійно-категоріальні основи вивчення проблеми політичної еліти як суб'єкта суспільно-політичних демократичних змін. Евристичною основою для дослідження проблематики трансформації політичної еліти в процесі українського державотворення визначено два базових методологічних напрями: ціннісний та функціональний. Перший наголошує на наявності в еліти особливих рис та дозволив розкрити особливості політико-культурної трансформації еліти. Другий – на її діяльній складовій, ролі, функціях (насамперед, управління, панування, боротьби за владу) як критерію визначення змісту та класифікації елітної групи.

Серед базових категорій дослідження політико-культурних особливостей трансформації політичної еліти сучасної України виокремлено низку понять, що загалом засвідчують міждисциплінарний характер обраної проблеми й спрямовують на використання та синтез інструментарію й методологічного потенціалу таких наук як політологія, соціальна філософія, соціологія, соціологія політики, політична психологія, політична антропологія та інші.

Трансформацію політичної еліти розглянуто як процес змін, що можуть відбуватися на рівні взаємодії старої та нової еліти, а також на рівні ціннісно-нормативних перетворень, що визначають «правила гри» та поведінку цієї групи.

3. Специфіка дослідження проблеми трансформації вітчизняної політичної еліти насамперед потребує врахування контексту демократичних змін, а також впливу середовища – особливостей режиму, історичних, культурних, національних чинників, кон'юнктурних і ситуативних впливів. Зокрема, акцентовано на одночасності процесів демократизації та здобуття й розвитку незалежності, розглянуто проблему періодизації становлення політичної еліти в сучасній Україні. Осмислення умов та характерних рис цих етапів дозволило виявити особливості середовища, яке послугувало стимулом для трансформації та ґрунтом для формування нової ціннісної системи її представників.

Огляд загальних тенденцій та закономірностей становлення політичної еліти України у роки незалежного розвитку дозволив визначити особливості, що впливають на процес державотворення. Серед них ціннісна неоднорідність акторів: представників комуністично-бюрократичної еліти (зберігається вплив та досвід номенклатурної правлячої еліти); колишніх дисидентів та національної інтелігенції як нової та водночас слабкої еліти; олігархів, що пов'язали політичних лідерів і представників великого бізнесу; несистемних лідерів. Олігархізація стала домінуючою тенденцією, що призвело до вибудовування корупційної держави. Як наслідок, відбулася певна зміна акцентів у системі нормативно-ціннісних орієнтацій політичної еліти – національно-державотворчі установки, освіченість, інтелігентність, загальнонаціональні та громадянські інтереси поглинули еґоїстичні, вузькогрупові інтереси корупційно-олігархічних груп. Це призвело до глибокої політичної кризи та, зокрема, кризи політичної еліти.

Через контекст проблеми періодизації та окреслених тенденцій зроблено

спробу сформулювати такі умовні характеристики політико-культурної трансформації політичної еліти України як виживання, адаптація, витіснення, очищення, оновлення, розвиток. За допомогою цих характеристик розкриваються особливості змін політичної культури та поведінки української політичної еліти періоду незалежності та можливості її подальшої трансформації.

4. Систематизовано детермінанти та визначено причинно-наслідковий зміст негативного образу сучасної політичної еліти.

З'ясовано особливості зародження, формування і трансформації української політичної еліти у ході складного державотворчого процесу. У цьому аспекті важливими визначено загальні детермінанти: походження еліти, її роль в суспільстві, спосіб забезпечення елітарності, форми її здійснення, відповідність етапу суспільного розвитку, характер і стиль діяльності, ступінь відкритості та легітимності, тип політичної культури тощо.

Окреслено низку детермінант, властивих для елітотворення в Україні, які визначають зміст діяльності цієї суспільної групи: спадкоємність («номенклатурна спадкоємність»); особиста відданість; злиття політичної та бізнес-еліти; омолодження; поєднання прагнень та стандартів демократичного життя з цінностями та досвідом радянської періоду; «напівпрозорість» у відносинах зі суспільством, використання «кулуарних, кабінетних домовленостей»; подвійний характер діяльності – відкрита (для ЗМІ та суспільства) та прихована («для своїх» інтересів); певна «інтернаціональність» політичної еліти (асиміляція еліти).

Специфічні причини визначили ситуативність української політичної еліти періоду незалежності, «дефіцит» її компетентності та управлінських якостей, деформацію поведінки. Її проявами є часта зміна політичних уподобань; відсутність консолідованого бачення стратегії розвитку суспільства та об'єднання навколо цього; пріоритет особистих (кланових) інтересів над національними; штучне провокування парламентських та інших інституційних криз; корупція, клановість, кумівство та інші. Одним зі загальних наслідків є феномен «псевдоеліти», який позначає зовнішню імітацію демократичних стандартів поведінки та внутрішню відповідність змісту та цінностям поведінки олігархічної, кланової, корупційної групи, для якої проблеми державотворення та політичної нації мають вторинний характер.

У ціннісному вимірі відбулася трансформація, внаслідок чого відсунуті на другий план такі цінності як освіченість, конкурентоздатність, компетентність, патріотичність політичної еліти, національна ідея. Демократичний плюралізм підміняється ситуативним, формальним, а цінності демократичного управління замінюються політичною доцільністю, загалом негативні цінності та норми мають пріоритет над позитивними у значній частині еліти. Додатковим фактором в цьому аспекті стали глобалізаційні виклики та розвиток інформаційної цивілізації, що дозволило новим елітам використовувати інформаційний ресурс для інтенсивного впливу на суспільну свідомість, а міжнародні фінансові потоки для особистого та групового збагачення.

5. Проаналізовано ситуативний прагматизм, регіонально-кланову

фрагментарність, брак стратегічного плану діяльності політичної еліти як головні проблеми та певні ризики оновлення і розвитку демократичної культури цієї групи. Ситуативний прагматизм розкриває спрямованість політичної еліти на тактичний швидкий успіх як у державних справах, так і у зміні власного статусу. Стратегічна ж її невизначеність позначається на ситуативних коливаннях, віддаленні від загальнонаціональних інтересів та суспільній довірі.

Досліджено основні положення теорій, що визначають прагматизм в якості світоглядно-ціннісної установки на практичний успіх й ефективність професійно-компетентнісної діяльності. З одного боку, прагматизація управлінських установок владної еліти в нашій країні призвела до формування кланово-корупційної номенклатури та поділу країни на регіональні сфери впливу. З іншого – саме у феномені прагматизації міститься значний потенціал перетворення національної політичної еліти на потужний та ефективний суб'єкт подальшого державотворення. Це зумовлено тим, що прагматизм передбачає не просто успіх та індивідуальну вигоду за будь-яку ціну. Майбутні політичні лідери України мають усвідомити, що якість еліти визначається єдністю та добробутом усього суспільства. Нові характеристики та моделі поведінки правлячої еліти зумовлені не лише змінами у самій еліті, а й загалом суспільства.

Основним завданням сучасної політичної еліти має бути досягнення демократично-правового консенсусу в ухваленні та реалізації рішень. На рівні суспільства і бізнесу правила та рішення формуються в результаті компромісу і консенсусу між ключовими зацікавленими суб'єктами, що мають рівні права в доступі до управлінської влади. При цьому виключається надмірний тиск з боку одного з акторів, не надається нікому привілейованого владно-керівного положення. Згода здійснюється завдяки процедурі спільного комунікативного прийняття рішень, які, базуючись на рівних інтересах кожного, віднаходять обґрунтоване схвалення всіх. Громадянська демократія, як залучення до активної участі населення реалізується через освіту, самоорганізацію та самоврядування асоціацій та об'єднань, методи тиску на владу, що призводять до зміни стилю управління.

Відповідальність політичної еліти обумовлена засадами демократичної політичної культури, зокрема переконаннями і цінностями, нормами й обов'язками, традиціями культури влади та управління; знаннями політології та теорії державного управління; уявленнями про межі допустимого в політиці; налагодженою системою правового регулювання.

6. Обґрунтовуючи необхідність підвищення політичної освіти і культури політичної еліти в Україні, відзначено загальну світову тенденцію – інтелектуальне зростання особистості в період інформаційної революції та формування суспільства знань. Враховуючи те, що національна еліта має бути носієм компетентностей найвищого гатунку в будь-якій сфері діяльності, доведено закономірну необхідність високого інтелекту як провідної вимоги суспільства до сучасної політичної еліти. Крім того, у кризові періоди розвитку суспільства необхідними стають відповідальність, воля, рішучість. У зв'язку з

цим, сьогодні в умовах українського трансформаційного суспільства необхідно особливу увагу приділяти проблемі освіти та вихованню майбутньої політичної еліти. Обґрунтовано значний потенціал і важливість самоосвіти, яка може впливати на професійні та громадсько-політичні компетентності політичних лідерів. Враховуючи те, що Україна прагне стати однією з демократичних та правових держав європейського типу, то й освіта політичної еліти має розглядатися в контексті сучасних освітніх тенденцій.

Умови сучасного розвитку суспільства загострюють потребу у нових знаннях і навичках нових лідерів. Певна замкненість політиків, відірваність від інтересів і потреб суспільства, використання маніпуляцій, прихованих домовленостей викликає кризу довіри суспільства до влади. В останні роки усе частіше спостерігається тенденція оновлення політичної еліти «несистемними», «позасистемними» лідерами. Вони користуються значною підтримкою у населення та посідають ключові посади, формують команду та визначають стратегії розвитку держави. Якщо у розвинутих демократичних країнах є можливості пом'якшити хаотичність, яку привносять несистемні політики, то за умов нестабільного розвитку суспільства це є ще одним викликом для нього. Освіта та знання дає можливості аналізувати та реагувати на глобальні виклики й загрози. З огляду на це інтелектуальність, професійність, моральність розглянуто як базову основу політичної культури влади та управління сучасної політичної еліти.

Відновлення довіри є одним зі завдань політичної влади. Вирішення її пов'язується, серед іншого, і з якісними змінами, оновленням політичної еліти, налагодженням ефективної комунікації між владою та суспільством, консолідацією громадян і політичної еліти на ґрунті демократичних цінностей. Відновлення довіри до політичної еліти не вичерпується лише зміною формату спілкування зі суспільством чи новими гаслами. Нагальною є необхідність якісного оновлення змісту політичної діяльності, визначення етичних норм поведінки еліти та громадян, зміна ставлення до політики, розвинуте громадянське суспільство, розширення соціальних ліфтів, політична освіченість, що також потребує подальших наукових досліджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. *Постоловська О.* Політична еліта в Україні: проблеми формування та розвитку у науковому дискурсі років незалежності. *Політологічний вісник.* Збірник наукових праць. Київ: Вадекс, 2013. Випуск 70. С. 368-376.
2. *Постоловська О.* Поняття еліти: політологічний дискурс. *Гілея: науковий вісник.* Збірник наукових праць. Гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ: ВІР УАН, 2013. Випуск 73 (№ 6). С. 310-312.
3. *Постоловська О.* Еліта як «національна аристократія» В. Липинського та «духовна когорта» народу у політичному дискурсі

XX століття. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. Гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ: ВІР УАН, 2013. Випуск 74 (№ 7). С. 351-353.

4. *Постоловська О.* Мобільність еліт: досвід політологічного дослідження. *Політологічний вісник*. Збірник наукових праць. Київ: Вадекс, 2013. Випуск 71. С. 334-342.

5. *Постоловська О.* Еволюція «дисидентства» та «номенклатури» як першої хвилі «нової – старої» політичної еліти України. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. Київ: ВІР УАН, 2013. Випуск 77 (№ 10). С. 286-289.

6. *Постоловська О.* Політична «елітологія»: від Маркса до Арона й Шумпетера. *Нова парадигма: журнал наукових праць*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Випуск 117. С. 73-82.

7. *Постоловська О.* Суб'єктність політичної еліти: до визначення поняття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Відп. ред. О. В. Бабкіна. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Випуск 18. С. 59-64.

8. *Постоловська О.* Проблема оновлення політичної еліти в сучасній Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Відп. ред. О. В. Бабкіна. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Випуск 19. С. 117-123.

9. *Постоловська О.* Запит суспільства на «несистемних» політиків: до проблеми вивчення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Відп. ред. О. В. Бабкіна. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Випуск 25. С. 57-61.

Стаття у зарубіжному фаховому виданні:

10. *Постоловская А.О.* Политическое противостояние и взаимодействие элит: первый опыт украинского государства. *Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyi. Azərbaycan Gənc Alim. Aspirant və Magistrilər Cəmiyyəti. Proceedings of young scientists Труды молодых ученых*. Bakı, 2013. № 8. С. 395-400.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації, та додатково відображають отримані наукові результати:

11. *Постоловська О.* Первинна політична еліта незалежної України в розбудові державності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право : Збірник наукових праць. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Випуск 22. С. 169-176.

12. *Постоловська О. О.* До проблеми консолідації політичної еліти в сучасній Україні. *Тринадцять юридичні читання. Українська державність: кризь призму часу* (до 100-річчя Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр.): матеріали міжнародної наукової конференції, 24-25 травня 2018 року. Ред. кол. В.П. Андрущенко, Ю.С. Шемшученко та ін. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. С. 221-223.

13. *Постоловська О. О.* Гендерні детермінанти формування політичної еліти в сучасній Україні. *Чотирнадцяті юридичні читання. Проблеми імплементації національного законодавства до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.* До 185-річчя НПУ імені М. П. Драгоманова; до 70-річчя Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: матеріали міжнародної наукової конференції, 17-18 квітня 2019 року. Ред. кол.: В.П. Андрущенко, Ю.С. Шемшученко та ін. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 220-222.

АНОТАЦІЇ

Постоловська О.О. Політико-культурні особливості трансформації політичної еліти сучасної України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія.

Дисертація присвячена проблематиці новітнього українського елітотворення, що відбувається на фоні розгортання державотворчих та трансформаційних процесів в сучасній Україні. Осмислено феномен трансформації політичної еліти та визначено основні політико-культурні особливості її змін. Запропоновано авторське бачення політичної еліти як поліскладового, багатоаспектного феномену, який характеризують такі групи «маркерів» як кількість та якість. Якісний розкриває особливості політичного мислення, культури, діяльності та характеризує специфіку отримання, здобуття, використання та утримання політичної влади, відносини як всередині самої елітної групи, так і зі суспільством. Трансформацію політичної еліти розглянуто як комплекс процесів її інституційних та суб'єктивних змін. У ціннісній складовій політичної культури еліти України визначено такі ознаки як домінування «негативних» цінностей та амбівалентність ціннісної основи цієї групи.

Вивчення підходів до періодизації становлення та розвитку політичної еліти в сучасній Україні дозволили сформулювати умовні характеристики політико-культурної трансформації цієї групи: виживання-збереження, адаптація, витіснення, очищення, оновлення, розвиток. Запропоновано розглядати професійність, інтелектуальність, моральність політичної еліти як базові цінності демократичної культури влади та управління, що сприятиме її позитивній якості та суспільній довірі.

Ключові слова: політична еліта, трансформація політичної еліти, політичні цінності, політична культура еліти, культура влади, негативні та позитивні цінності, прагматизація еліти, фрагментарність еліти, політична освіта, криза політичної еліти.

Постоловская А. О. Политико-культурные особенности трансформации политической элиты современной Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.03 – политическая культура и идеология.

Диссертация посвящена проблематике развития украинской политической элиты, что происходит на фоне развертывания государственных и трансформационных процессов в современной Украине. Осмыслен феномен трансформации политической элиты и определены основные политико-культурные особенности ее изменений. Предложено авторское видение политической элиты как полисоставного, многоаспектного феномена, который характеризуют такие группы «маркеров» как количество и качество. Качественный раскрывает особенности политического мышления, культуры, деятельности и характеризует специфику получения, использования и сохранения политической власти, отношения как внутри самой элитной группы, так и с обществом. Трансформацию политической элиты рассмотрено как комплекс процессов ее институциональных и субъективных изменений. В ценностной составляющей политической культуры элиты Украины определены такие признаки как доминирование «отрицательных» ценностей и амбивалентность ценностной основы этой группы.

Анализ подходов к периодизации становления и развития политической элиты в современной Украине позволили сформулировать условные характеристики политико-культурной трансформации этой группы: выживание-сохранение, адаптация, вытеснение, очищение, обновление, развитие. Предложен анализ профессионализма, интеллектуальности, нравственности политической элиты в качестве базовых ценностей демократической культуры власти и управления, что будет способствовать ее положительному восприятию.

Ключевые слова: политическая элита, трансформация политической элиты, политические ценности, политическая культура элиты, культура власти, негативные и положительные ценности, прагматизация элиты, политическое образование, кризис политической элиты.

Postolovska O. Political and Cultural Features of the Transformation of the Political Elite of Modern Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Political Science, specialty 23.00.03 – Political Culture and Ideology.

The dissertation is devoted to the problems of the newest Ukrainian elite formation, which occurs against the backdrop of the deployment of state that is the main building process of the modern Ukraine. The author sees the political elite as a polysyllabic, multidimensional phenomenon that characterizes such groups of markers as quantity and quality is offered. Qualitative reveals the peculiarities of political thinking, culture, activities and characterizes the specifics of obtaining, acquiring, using and retaining political power, relations both within the elite group and with society.

The phenomenon of transformation of the political elite is considered and the main political and cultural features of its changes are determined. The transformation of the political elite is seen as a complex process of its institutional and subjective changes. It is determined that institutional transformation can occur at the level of interaction between different branches of power, old and new elite, horizontal and vertical communications within the elite group, as well as in relations with society.

The «subjective» transformation of the political elite is caused by the change of values, attitudes, norms of behavior that determine the content and forms of activity of this group. The political culture of the Ukrainian elite has identified such features as the dominance of negative qualities and the ambivalence of the value base of this group: on the one hand, the political elite publicly positions themselves as the bearer of democratic (positive) values and imitates activities accordingly, on the other - the content of practical activity is predominantly negative values. These traits also affect the negative perception of the political elite, the lack of public confidence in it and the government as a whole.

The study of approaches to the periodization of the formation and development of the political elite in modern Ukraine allowed us to formulate the conditional characteristics of the political and cultural transformation of this group: survival-preservation, adaptation, displacement, purification, renewal, development. The determinants of the political-cultural transformation of the political elite have been identified and their significant influence on the qualitative characteristics and opportunities for renewal of this social group in Ukraine has been determined. It is proposed to consider the professionalism, intellectualism, morality of the political elite as basic values of the democratic culture of government and governance, which will contribute to its positive quality and public confidence.

The provision on the role of the national idea as a valuable basis for the formation of the current political elite of Ukraine, as well as defining the risks of its non-formation, were further developed: disunity, replacement of the national elite by representatives of regional clans, limited social lifts for the renewal of the political elite, popularity of non-systemic politicians, and other challenges, exacerbating the crisis of the political elite, its internal conflict, weakness, and situationality in accepting important for the society and state decisions; isolation from the real problems of citizens, as well as the contemporary needs of a globalized, information society.

The provision on the «quality» of the political elite as a national elite, which has such features as democracy, patriotism, rationality, professionalism, justice, is aware of the importance of political education and upbringing, needs to develop and adhere to the rules and norms of democratic life common to all, in the consolidation of the elite and society.

Keywords: political elite, transformation of political elite, political values, political culture of elite, culture of power, negative and positive values, pragmatization of elite, fragmentation of elite, political education, crisis of political elite.